

YEDİYÜZ
YILLIK
MEDENİYETİMİZDEKİ
TÜRK MÜSİKİSİ

DOÇ. DR. M. CAHİT ATASOY

1926 Trabzon doğumlu. İst. Teknik Üni. Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Öğretim Üyesi. İst. Üni. İktisat Fakültesi'nde okudu. Türk musikisi ile ilgili nazari ve pratik anlamda (1951 yılından itibaren) yoğun olarak ilgilendi. Bu bağlamda çeşitli periyodlarda sayısız yazılar yazdı. Türk ve Batı müziği formunda eserler besteledi. Birçok bilimsel toplantıya katıldı, tebliğler sundu.

Osmanlı mehterinde sazandeler ve kullanılan enstrümanları gösteren minyatür. (Yazevi Arşivi'nden)

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti konulu Üçüncü Eyüpsultan Sempozyumu'nda konuyla ilgili olan "Yediyüzyıllık Medeniyetimizdeki Türk Musikisi" üzerinde durmak istiyorum.

Bilindiği gibi "Osmanlı Devletinin 700 Yılı" tarih sahnesine çıktığı 1299'dan bugüne yani 1999 yılına kadar olan süreyi içine almaktadır. Oysa ki asıl Osmanlı Dönemi 76 yıllık Cumhuriyetimizden önceki 624 yıllık zamanı kapsamaktadır.

Osmanlı, kendisinden önceki Selçuklu ve Türkistan gibi Türk Kültürleri ve Medeniyetlerini devralmış ve daha da geliştirerek devam ettirmiştir.

Osmanlı Devletindeki anayasa, hürriyet, askeri okullar, tıp, hukuk, il (sancak) sistemi, öğretim, yabancı dil eğitimi, pul, para birimi ve hatırlıyabileceğimiz nice hususlar nihayet Türk Bayrağımız hep bu dönemden daha sonra Cumhuriyet'e geçmiş medeniyet unsurlarımız olmuştur.

Osmanlı bir çok başarısının yanında Bizans'tan Marmara'nın güneyindeki illeri, İstanbul'u Trakya'yı ve Doğu Karadeniz'i alarak Türkleştirmiş, Balkanlara hakim olmuş ve Selçukludan gelen Anadolu birliğinin tamamını vatan yaparak tarihin akışını değiştirmiştir.

Bu vesileyle de Osmanlı döneminde muhteşem bir kültür oluşmuş, Türk sanatı, estetiği doruğuna ulaşmış ve büyük bir medeniyet meydana gelmiştir.

İşte bu tablo içerisinde Güzel Sanatlarımızın en hassas bir dalı olan Türk musikisi de bir abide gibi yücelik kazanmıştır.

Yediyüz yıllık Türk Musikimizden bahsetmeden önce konuyu daha iyi kavrayabilmek için bir lâhza da olsa medeniyet ve Türk Musikisinden bahsetmekte yarar görmekteyim. Şöyle ki; medeniyet, ilim ve sanat demek olan kültürün bir neticesidir. Birbirinden ayrı iki kavram olmalarına rağmen bir bütünlük içerisinde birbirini tamamlayan kültür ve medeniyeti bir arabaya koşmuş aynı hedefe doğru koşan iki ata benzetebiliriz.

Bunun yanı sıra yalnız medeniyet ise insanların ihtiyaçlarını karşılayan, onların yaşama tarzlarına şekil veren, her türlü tedbirleri, tekniği, araç-gereçleri içine alan bir tarifle de ifade edilebilir. Bu bakımdan Osmanlı Devletinin kudret ve kuvveti sayesinde insanlarına imkanlar ve medeniyet dediğimiz hizmetleri sağladığını görmekteyiz.

Böyle bir ortamdadır ki, bütün tarih boyunca olduğu gibi Türk Musikisi milletimizin duygu, düşünce ve olaylarını seslerle ifade ettiği meşgalesi, neşesi ve hüznünü yansıttığı tesellisi olmuştur. Aynı temel alfabeye (ses sistemine) dayanan klâsik ve halk musikisi diye iki görünüş taşıyan musikimiz klâsik öncesi, klâsik romantik, neo-klâsik dönemleriyle Osmanlının varlığını sürdür-

Üstte: Osmanlı dönemi sazları ve açıklayıcı bilgiler, iktibas. (Yazievi Arşivi'nden)

Altta: Osmanlı dönemi sazları ve açıklayıcı bilgiler, iktibas. (Yazievi Arşivi'nden)

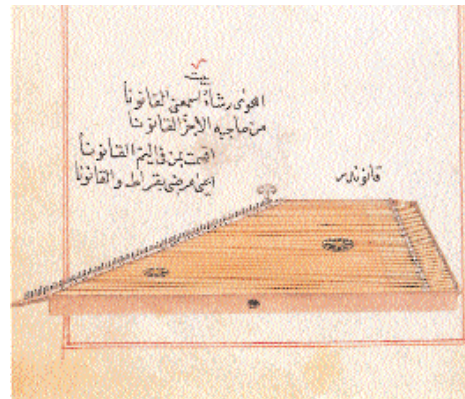

düğü 624 yıl boyunca en parlak zamanını yaşamıştır.

Musikideki bu heybetin, onun hiçbir musikide bulunmayan medeni yapısından, sahip olduğu sanat ve güzellik değerlerinin kendi milleti tarafından bilinmesinden ve korunmasından ileri geldiğini görmekteyiz.

O kadar ki geçmişten gelen bu varlığın ayrıca gelecek vadeden insicam ve intizamlı yapısının adeta ilâhi bir kudret mahsulü olduğuna insanların inanası gelmiştir.

Bunun neticesidir ki Osmanlı döneminde musikide medeniyet yönünden unutulmayacak, kayda değer birçok davranışın, yaşama tarzının ortaya konup günümüze kadar gelmesi sağlanmıştır.

Herkesi hayranlıklar içerisinde bırakabilecek bu yaşanıla gelen hususlardan örnekler vermek herhalde "Osmanlı dönemi Medeniyetimizdeki Türk Musikisi" hakkında bize bir fikir vermiş olacaktır.

Bir kere bir medeniyet ölçüsü olan âdeta bir anayasa niteliği arzeden musiki sevgisi, ilgisi Osmanlı Devletinin her kesiminde başlıbaşına büyük yer tutuyordu. Mesela, Polonya Cumhurbaşkanı'nın piyanist olması dışında dünyada padişahı, imparatoru musikişinas ve aynı zamanda şair, devlet adamı ve kumandan olan Osmanlı Devletinden başka bir devlet yoktu.

Fatih'in babası Sultan II. Murat hem bestekâr hem de devrinde çevresindeki musiki insanlarını teşvik eden, onlara Türk Musikisi kitapları yazdıran bir devlet adamıydı. Hızır Bin Abdullah'a yazdırdığı edvar ile Bedri adındaki musikişinasa yazdırdığı Muradname adını taşıyan eser daha önceleri müphemiyet arzeden ses sistemlerini faş etmesi açısından Türk Musikisi için bulunmaz bir medeniyet örneği olmuştur. Bu arada Sultan'ın bir takım makamlar tertip ettirmesi de ayrıca zikre değer.

Osmanlı'da musikiye önem veren ve onunla yakından ilgilenen diğer bir devlet adamı da Üçüncü Selim'dir. Bizat makam tertip eden, neyzen ve tanbûrî olan, sanat değeri son derece yüksek besteler yapan, himâyeciliği ile çevresinde musiki ekolü yaratan, bu meyanda Hamparsum adını taşıyan bir nota yazısı tertip ettiren devletin başındaki bir insan olmuştur.

Padişahların yanısıra vezirleri ve Osmanlı'nın ileri gelenlerini de bu arada sayabiliriz. Mesela, Sadrazam Yusuf Paşa'nın klâsik musikimizde kıymetli bir bestekâr olarak yerini aldığını biliyoruz. Çarşamba'da adının bir camiye verildiği İsmail Ağa Camiini yaptıran Şeyhülislâm'ın soyundan gelen yine Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, yaşadığı onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda Atrabül Asar adını verdiği bestekâr-

lar biyografisi kitabını Türk Musikisine kazandırmıştır.

Halkımızın her kesiminde musiki vazgeçilmez yerini korumuştur. Çocuk doğduğunda kulağına ezan okunuyordu. Çocukluk oyunlarında, konaklarda, evlerde, düğünlerde, muhârebelerde, cenâzelerde hep musiki vardı. Ayrıca mektebe ilâhilerle başladığı ve burarlarda ilâhi korolarının kurulduğunu görmekteyiz.

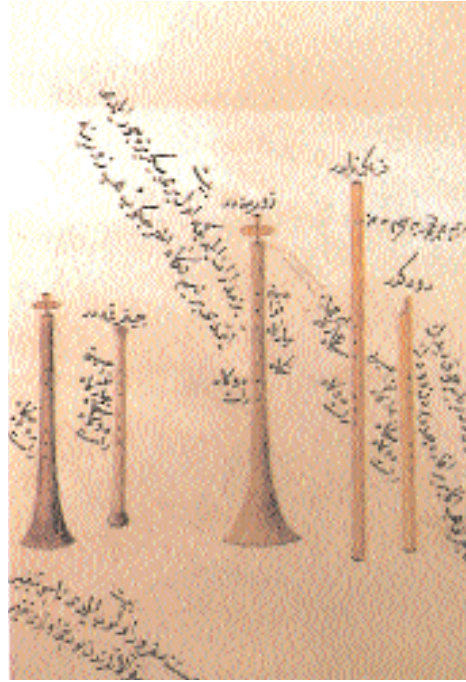
Türk Musikisinde Rum Zaharya, İlyaya, Yahudi İsak ve Ermeni Astik Ağa gibi büyük bestekârlar musiki tarihimizde yer almışlardır.

Edirne, Manisa ve Amasya'daki Darüşifahanelerde muhtelif makamlar dinletilerek hastalar tedavi ediliyordu. Bunun ne demek olduğunu iyi anlayabilmek için bu zamanlarda Avrupa da uygulanan tedavi yollarına bakabiliriz. Buralarda hastaların yakılması ve eziyet edilerek tedavi görmeleri, mesela insanların kuyulardan baş aşağı sarkıtılarak aç yılanlara yüzlerinin yaklaştırılması, şok tedaviye konu yapılıyordu.

Eskiden her evde duvarda bir saz asılıydı. Bilhassa genç kızlar ud çalarlardı. Evliye Çelebi Avrupa'da ki evlerde de Türk musikisi sazlarının bulunduğunu yazmaktadır.

Ayrıca bu dönemlerde, Mozart ve Hammer'in Osmanlı Tarihini merak edip okuyan Beethoven gibi Avrupalı büyük bestekârların eserlerinde bizim melodilerimizi malzeme olarak kullanarak Türk tarzında (Alaturka) besteler yapmış olduğunu görüyoruz.

İtri'nin tekbiri bütün İslâm âlemine Osmanlılar döneminde yayılmıştır. Hatta bu tekbirle ilgili bir olayı da bu vesileyle hatırlatabiliriz. Bu yüzyılın başında Avrupa'da bir kongreye katılan Osmanlı Murahas Heyeti toplantı dağılacağı sırada diğer heyetlerden herbiri kendi marşını okurken bizimkiler sıra kendilerine yaklaştıkça ne yapacaklarını bilememenin şaşkınlığı içinde heyecanları büsbütün artmış "entarisî ala

Üstte: Osmanlı dönemi sazları ve açıklayıcı bilgiler, iktibas. (Yazıevi Arşivi'nden)

Alta: Musiki tarihinden saz örnekleri. (Yazıevi Arşivi'nden)

benziyor"u söyleyeyim diyen olmuş. Sonunda hep beraber tekbir getirmişler ve oradakiler bunu tekrar tekrar söylemişler.

Osmanlılar döneminde, Selçuk hükümdarının Asya'dan devr aldığı ve Osmanlılara bağımsızlık işareti olarak verdiği Mehter takımının yediyüz yılda en yüksek değerini bulduğuna şahit ol-maktayız. Günde beş ezan vaktinden önce vuran mehter, bu meyanda elçiliklerin nezdinde yer aldırılmıştır. Mesela bir elçimizin, Avusturya İmparatoruna itimatnâmesini takdim edeceği günden bir gün önce Mehter'in şehrin bir ucundan diğer bir ucuna yürüyeceğini duyan halkla çevre kasabalardan, köylerden gelenler yolların kenarlarında yer almışlar ve müziği dinleyerek mehterin geçişini seyretmişlerdir. Meh-

Osmanlı saray eğlenceleri,
sazendeler ve o dönem sazları,
minyatür.
(Yazıevi Arşivi'nden)

terin Avrupa'daki yankısına en güzel örnek 17. Yüzyılda Polonya Hükümdarı'nın Osmanlı Sultanı'ndan bir mehter takımı istemesidir. Osmanlı, Polonya'nın bu arzusuna bir mehter takımı hediye ederek karşılık vermiştir. Bunun yanı sıra Mehter'in esnaf loncalarında da çalışıldığını biliyoruz.

Devlet'in katında Enderun'un müzik kısmı bir Devlet Konservatuvarı idi. Bunun yanı sıra Bektâşi tekkeleri, bilhassa Mevlevi tekkeleri adeta bir konservatuvar olup müziğin, raksın öğrenildiği ve imparatorluğun en uzak köşelerine kadar Türk kültürü ve sanatını götüren mekânlar olmuştur.

Hemen hemen her bir insanımızın bu devirde şarkı, türkü ve ilâhi bildiğini, halk oyunlarımıza eşlik eden müzik ve ritimle oynadıklarını görüyoruz.

Lâle Devrinde ve Hıdırellezlerde de halkımızın musiki ile haşır neşir olduğuna şahit olmaktayız. Diyebiliriz ki o zamanlarda yapılan bir taksimde nereden nereye geçildiğini, hangi makamdan eser icra edildiğini anlayanların çok olduğu bir musiki seviyesi vardı.

Mevlid olayı başlı başına halkımızın bir araya geldiği bir huşû adetimiz olmuştur. Burada işin en enteresan tarafı mevlidde okuyanların bunu bir şekilde

bir çerçeve içerisinde yapmalarıydı. Her mevlidan irticalen ortaya koyduğu mevlid de klâsik bir düzene uymuş ve bir makam sırası izlemiştir. Nitekim Birinci Allah adın Bahri Saba, İkinci Nur Bahri Hicaz, Üçüncü velâdet Bahri Rast, Dördüncü Merhaba Bahri Uşşak, Beşinci Miraç Bahri Hüzzam, Altıncı Münacaat Bahri Hüseyini ve Yedinci vefat Bahri de Zirgülelihicaz sırasıyla okunan ve bugünde sürdürülmeye çalışılan Osmanlı'dan bizlere kalanlardır.

Ayrıca bu dönemlerde kamet hangi makamdan alınıyorsa imamın da sûreye o makamdan girmesine dikkat ediliyordu.

Öte yandan teravih namazı çoşkulu bir şekilde Cumhur müezzinliği ile birlikte götürülüyordu. Burada Rast, Saba, Uşşak, Eviç ve Acemaşiran makamları gibi bir demetten sıra tâkip ediliyordu.

Ramazan eğlenceleri bâzılarının zannettiği gibi sadece Şehzâde başında, direkler arasında olmuyordu. Sahur'a kadar evlerde, konaklarda, Kur'an okunuyor ve fasıllar geçiliyordu.

Semâi kahveleri denilen yerlerde Anadolu'dan gelen saz şâirleriyle klâsik musiki mensûpları bir araya geliyorlardı. İki musiki dalımızdaki üslup yaklaşmasında bu yerlerin etkisi çok olmuştur.

Herhalde buraya kadar ortaya koyduklarımız 624 yıllık Osmanlı Devleti Medeniyetindeki Türk Musikisi konusunda bize fikir veren bazı kesitler olmuştur.

Osmanlı onyedinci yüzyıldan sonra siyasette, askerlikte, coğrafyada ve ekonomide devamlı kaybettiği halde güzel sanatlar ve özellikle Türk Musikisi milletin sevgisi ve bağlılığıyla bir şekilde yükselmesini sürdürmüştür.

Osmanlı'nın yediyüzüncü yılını kutladığımız 1999 yılından geriye yani 1923'te başlayan ve günümüze kadar gelen 76 yıla baktığımızda Türk Musikisinin pek de iç açıcı bir dönemde olmadığını görmekteyiz.

1826'dan başlayarak yerleşmiş olan

zihniyetin zamanımızda daha da artarak devam etmesi sonucu Türk Musikisinin varlığı tehlikeye girmiştir. Atatürk'ün "Dilde ve Musikide inkilâp olmaz" demesine ve "yüksek düzeydeki melodilerimizi çağın kaidelerine göre işleyin" diye buyurmasına rağmen, kendi musikimiz yerine bir başkasının alınıp uydu hâline getirilmemiz faaliyetlerinin bugün de bütün hızıyla sürdüğünü görmekteyiz. Öyle ki, memleketin her tarafında yerden mantar gibi biten müzik liselerinde sadece Batı müziği eğitimi ve öğretimi yapılmaktadır. Ankara'da evvelce kurulmuş olup bugün Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı bulunan ve eskiden beri tamamen Batı Müziği öğretimi yapan bir konservatuar yetmiyormuş gibi, yeniden Ankara Üniversitesi'nde aynı anlayışta ikinci bir konservatuar daha açılmıştır. Şimdi bunu Mersin Üniversitesi bünyesinde aynı anlayışta bir başkası takip etmiştir. Aslında bütün bunların hikmeti yeni yeni açılan mevcut operalara, ve orkestralara eleman vermek ve orta öğretime Batı Müziği öğretmeni yetiştirmekten öteye bir amaç taşımamaktadır. Tabii bu müesseselerden mezun olanlara istihdam alanı temin etmek için de bugün Kültür Bakanlığı her şehir, ve yörede Batı Müziğini sergileyecek operalar açmakta, orkestralar kurmaktadır.

Bütün bu olup bitenler karşısında genelde bizim musiki mensuplarının ve milliyetçi aydınlarımızın ise âdeta üzerlerine bir ölü toprağı serpilmiş gibi davranışlar içerisinde olduklarını görmekteyiz.

Biraz önce de söylediğimiz gibi millet eskiden beri musikisine karşı taşıdığı sevgi ve bağlılık ile onun unutulmaması, yok olmaması için kendisine düşen oranda mahalli belediyeler ve derneklerde bu sanatı yaşatmaya çalışmıştır. Bu arada baskılar karşısında Devlet bazı şehirlerde "lütfen" Türk musikisi koroları kurmuştur. Televizyon kanallarında Türk Müziği korolarına imkân verilmiştir. Ancak bunlar sıradan programlar

Osmanlı saray eğlencelerini saz ve sazandeleri gösteren minyatür.
(Yazıevi Arşivi'nden)

olmuş ve Türk Müziğinin geleceğine dönük olarak tasarlanmamıştır. Sadece geçmişten gelen eserlerimizi icra ettikleri yerlerde, Türk Musikisinin ve insanının bozulan kulaklarına çare olmuş sayılırlar mı bilinmez!

Bütün bu hercümerç arasında bilgi, teknik gibi özelliklere sahip Hüseyin Saadettin Arel ve talebeleri gelecek vâdeden bir ümit kaynağı olmuştur. O ekolün verdiği mücâdele sonunda alanında ilk defa bir Türk Musikisi Devlet Konservatuarı kurulmuştur.

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti vesilesiyle bütün yukarıda temas ettiklerimize ek olarak sonuçta şunları arz etmek istiyorum:

Her bitkinin kendi kökünden beslendiği gerçeğinden hareket ederek milli benliğimizi meydana getiren unsurlar arasında yer alan ve ikinci ana dilimiz sayılan Türk Musikisi için bir an önce her türlü tedbir alınmalıdır. Yalnızca Batının tekrarı ve bizde uzantısı durumunda olan yoldan dönülmelidir. Bundan böyle devletin bütün imkânları ve tahsis edilen müesseseler Türk Musikisinin emrine verilmelidir. Ayrıca musikişinaslarımız ve aydınlarımız da kendilerine gelmelidirler.